

TENTOONSTELLING

Clair - Obscur

Art Nouveau architectuur door de ogen van

Paula Deetjen

Duitse fotografe 1917-1918

In het kader van het programma van de Sint-Gorikshallen “Over de ander en van elders” en in de reeks rond historische vrouwelijke figuren, stellen de Sint-Gorikshallen, dankzij een samenwerking met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) het atypische parcours voor van een Duitse fotografe die in opdracht van de *Kunstschutz*, een organisatie opgericht door de Duitse bezetter, meewerkte aan de totstandkoming van een fotografische inventaris van de Belgische kunst en architectuur in het bezette België.

Het vraagstuk van het Belgische artistieke erfgoed tijdens de bezetting, en de plaats en de rol van Duitse kunsthistorici, alsook de verhoudingen tussen België en Duitsland, wordt in deze tentoonstelling aangesneden.

De tentoonstelling vertelt het opmerkelijke verhaal van een van hen: de Duitse fotografe Paula Deetjen (1879-1949). In 1917 en 1918 verbleef zij in België om foto's te maken van het Belgische erfgoed. Opvallend is dat zij ook opnames maakte van contemporaine gebouwen in Art Nouveau-stijl.

Tijdens de laatste achttien maanden van de Eerste Wereldoorlog werkte de Duitse bezetter aan een uniek project. Op initiatief van Paul Clemen, hoofd van de Duitse *Kunstschutz*, wordt een fotografische inventaris van het Belgische erfgoed opgesteld. Hiervoor doet de Duitse professor in de kunstgeschiedenis een beroep op de beste fotografen die zijn land te bieden heeft. In de zomer van 1917 ontvangt ook Paula Deetjen van Clemen een uitnodiging. Tussen oktober 1917 en november 1918 maakt zij voor hem honderden opnames van het Belgische erfgoed. Dit brengt haar in verschillende Belgische steden, waaronder Brussel.

In tegenstelling tot de andere Duitse fotografen interesseert Paula Deetjen zich ook voor contemporaine kunst en architectuur, in het bijzonder Art Nouveau. In Brussel fotografeert Paula Deetjen niet enkel de meeste van de door Victor Horta (1861-1947) gerealiseerde gebouwen, maar ook het Stocletpaleis van Joseph Hoffmann (1870-1956). De opnames van het Stocletpaleis beperken zich bovendien niet tot het exterieur: ook het interieur en talrijke voorwerpen uit de voormalige kunstcollectie van Adolphe Stoclet (1871 - 1949) worden op de gevoelige plaat vastgelegd.

Paula Deetjen haar interesse voor de Brusselse Art Nouveau werd ongetwijfeld mede ingegeven door haar neef Karl Ernst Osthaus (1874-1921),

een invloedrijke Duitse mecenas en kunstverzamelaar en de drijvende kracht achter de zogenaamde *Hagener Impuls*: via talrijke culturele projecten wenste Karl Ernst Osthaus de kunst en cultuur in zijn thuisstad Hagen nieuw leven in te blazen. Een van deze projecten was de samenstelling van een fotografische verzameling. De foto's worden gebruikt voor tentoonstellingen en lezingen. Via deze weg hoopt Karl Ernst Osthaus het grote publiek warm te maken met zijn esthetische opvattingen. De foto's dienen ook als inspiratiebron voor contemporaine kunstenaars, om hun werken naar een hoger niveau te brengen. Wanneer Paula Deetjen in het najaar van 1917 naar België reist, spoort Karl Ernst Osthaus haar aan om ook voor zijn fotografische verzameling opnames te maken. Hieraan danken we vandaag de opvallende Art Nouveau-opnames die Paula Deetjen in 1917 en 1918 in Brussel maakte.

De opnames van Paula Deetjen getuigen van een bijzondere voeling met het medium fotografie. Dankzij uitgekiemde standpunten weet zij de onderwerpen van haar opnames steeds verrassend in beeld te brengen. Paula Deetjen haar werk laat zich verder kenmerken door een creatieve omgang met elementen in de directe omgeving zoals zuilen en bomen. In tegenstelling tot andere fotografen gaat zij deze niet uit de weg maar brengt zij deze elementen net zo voor de lens opdat ze de opname verrijken en een unieke beeldcompositie wordt bereikt. Hierdoor overstijgt ze het louter documenteren van de vele Belgische en Brusselse monumenten en voegt ze een poëtische dimensie aan haar beelden toe.

De tentoonstelling in de Brusselse Sint-Gorikshallen brengt een bloemlezing van de foto's die Paula Deetjen tussen oktober 1917 en november 1918 in België en Brussel maakte. De meeste van deze beelden werden nog nooit eerder getoond.

Christina Kott – Historica aan de Université Panthéon-Assas in Parijs, is de auteur van een boek over het onderwerp, getiteld *Préserver l'art de l'ennemi ? Le patrimoine artistique en Belgique et en France occupées, 1914-1918* en gaat dieper in op de complexe kwesties die het Belgische erfgoed voor de bezetter vormde.

Het bestaan van de *Kunstschutz* en zijn activiteiten, doen vandaag vele vragen rijzen, waaronder die van de motivatie achter de oprichting ervan. Waarom richt Duitsland een dergelijke organisatie voor het behoud van het

erfgoed in verschillende bezette landen op, hoewel in Duitsland zelf het behoud van het historische en kunsthistorische erfgoed geen primaire rol speelde? Dient men de *Kunstschutz* te associëren met een rookscherm naar de buitenwereld toe, dus met eenvoudigweg culturele propaganda? Of gaat de oprichting eerder terug op een kleine culturele en wetenschappelijke elite, verlangende om een internationaal professioneel netwerk van voor de oorlog, via de oprichting van de *Kunstschutz*, door de oorlog te loodsen om beter voorbereid te zijn op de omstandigheden in een naoorlogse samenleving?

Paula Deetjen Een biografie

Paula Deetjen werd op 27 september 1879 geboren in Hagen (Duitsland) als Paula Springmann. Ze is de oudste van drie kinderen en groeit op in een zeer welstellende familie. Na haar huwelijk met de Duitse arts Hermann Deetjen neemt ze naar Duitse gewoonte diens familienaam en dokterstitel over en laat zij zich "Frau Dr. Paula Deetjen" noemen. Het echtpaar verhuist in 1908 naar Heidelberg waar Hermann Deetjen aangesteld wordt als onderzoeker in een universitaire instelling, gespecialiseerd in kankeronderzoek. In deze periode start Paula Deetjen met fotografie, in nauwe samenwerking met haar neef Karl Ernst Osthaus, een vooraanstaande mecenas van de Europese avant-garde.

In 1914 wordt haar echtgenoot gemobiliseerd voor de oorlog. Hij zal omkomen op 27 maart 1915 tijdens gevechten in Lotharingen. Hetzelfde lot treft overigens ook haar enige broer, de godsdienstwetenschapper Theodor Springmann, die op 17 april 1917 in Aisne (Picardië) sterft. Op uitnodiging van Paul Clemen, hoofd van de *Kunstschutz* in de door Duitsland bezette gebieden, onderneemt Paula Deetjen tijdens de twee laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog verschillende reizen naar België. Hier zal zij opnames maken in het kader van de Duitse fotografische inventaris van het Belgische artistieke erfgoed. Opmerkelijk is dat zij in Brussel, mede onder impuls van haar neef Karl Ernst Osthaus, vele tientallen opnames maakt van de bekendste bouwwerken van Victor Horta en het Stocletpaleis van Josef Hoffmann. Aan het einde van de oorlog verhuist Paula Deetjen terug naar Hagen. Na het overlijden van Karl Ernst Osthaus in 1921 start zij een gelijkaardige samenwerking op met de Nederlandse kunstenaar en verzamelaar Wijnand Otto Jan Nieuwenkamp. In 1928 keert Paula Deetjen definitief terug naar Heidelberg waar zij een villa laat bouwen door Ernst Trommler, een vroegere medewerker van Henry Van de Velde. Ze gooit haar leven volledig om en begint in de tuin van de villa een plantenkwekerij, gespecialiseerd in exotische bloemen. Ze overlijdt op 1 december 1949 ten gevolge van een verkeersongeval, onderweg naar een tentoonstelling over Picasso in de nabijgelegen stad Mannheim.

Foto's voor publicatie

De foto's van de expo vindt u ook op de website www.kikirpa.be > Pers
Dank voor de vermelding '© Bildarchiv Foto Marburg'

Paula Deetjen, *Grootwarenhuis 'Grand Bazar Anspach' in Brussel, 1917-1918.* Zilvergelatine op glas, 13x18 cm, Bildarchiv Foto Marburg, negatiefnummer fm618047

Paula Deetjen, *De vestibule in de woning Edmond van Eetvelde in Brussel, 1917-1918.* Zilvergelatine op glas, 13x18 cm, Bildarchiv Foto Marburg, negatiefnummer fm618041

Paula Deetjen, *Interieuroopname van het Stocletpaleis in Brussel, 1917.* Zilvergelatine op glas, 18x24 cm, Bildarchiv Foto Marburg, negatiefnummer fm606450

Vernissage

Donderdag 5 april 2018 vanaf 18.30 uur
Gratis toegang

Tentoonstelling van 5 april tot en met 28 juni 2018

Sint-Gorikshallen – Brusselse Agora
Sint-Gorikspein 1, 1000 Brussel

Praktische info

Locatie: galerij gelijkvloers
Gratis toegang

Openingsuren

Toegankelijk tot 01.00u – 7/7

Contact

Stephanie.pecourt@hallessaintgery.be

+32 502 44 24

Robrecht.janssen@kikirpa.be

+32 497 73 10 04

Sint Gorikshallen

VALORISEREN — DOORGEVEN — ONDERSCHIEDEN

De Hallen nodigen bezoekers uit deel te nemen aan het gebeuren en getuige te zijn van een gedurfd verleden en van het heden.

De emblematische Sint-Gorikshallen benadrukken de bijzonderheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Ze zijn een tentoonstellingsruimte en een plek voor evenementen in hartje Brussel en belichamen één van de belangrijke symbolen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Ze willen zich onderscheiden als materieel en immaterieel erfgoed en bijdragen tot de ontsluiting van het bewaarde erfgoed enerzijds, en tot de betekenis die individuen eraan geven en welke waarde deze betekenis voor hen heeft anderzijds.

De Sint-Gorikshallen zijn de archivariissen en ambassadeurs die het hart van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest sneller doet slaan.

De Hallen S-G Touch heeft als méér dan eenduidig uitgangspunt het ongewone en het ongeziene, het bestrijkt het intieme en het officiële, de *underground* en het gevestigde. De benadering die het voorstaat, is stevig verankerd in haar tijdsgewricht.

De Hallen zijn een unieke ruimte in hun soort, met een inclusieve visie op het vlak van erfgoed en een veelzijdige programmatie waarin tentoonstellingen, conferenties, studiedagen, performances, concerten, ontwikkelingen in de digitale wereld enz... hun plaats hebben.

hallessaintgery.be

De Sint-Gorikshallen kunnen rekenen op de steun van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Het koninklijk voor het Kunstpatrimonium (Kik)

Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium werd in 1948 opgericht en is één van de 10 wetenschappelijke instellingen onder de bevoegdheid van de Federale Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid. Het staat in voor de inventarisatie, wetenschappelijke studie, conservatie en valorisatie van het artistieke en culturele patrimonium van het land, en heeft een opdracht van zowel onderzoek als dienstverlening. Het vormt een uniek instrument voor de ontsluiting van het roerende en onroerende patrimonium van ons land.

Drie departementen verenigen kunsthistorici, fotografen, chemici, fysici en conservatoren-restaurateurs. Door de confrontatie van hun bevindingen kunnen relevante gegevens worden samengebracht en werken vanuit verschillende invalshoeken worden bestudeerd: hun samenstelling, evolutie, de veroudering van de gebruikte materialen en de middelen om dit tegen te gaan. Elke restauratiebehandeling is gebaseerd op een dergelijke diepgaande voorstudie.

Onze specialisten verstrekken advies aan onderzoekers, eigenaars van openbare collecties en privé-verzamelaars. Het Instituut stelt ook een indrukwekkende infotheek ter beschikking van het publiek. Deze omvat enerzijds een fototheek met meer dan één miljoen foto's, waarvan er meer dan 700 000 online beschikbaar zijn. Het bibliotheekgedeelte met open reksysteem is gespecialiseerd in kunstgeschiedenis en kan haar bezoekers bijna 50 000 werken en een 1500-tal tijdschriften aanbieden. De publicaties, de fotografische inventaris, de door het Instituut georganiseerde lessen, congressen en seminars demonstreren de rol die het KIK speelt bij de valorisatie van het patrimonium en de verspreiding van werkinstrumenten voor onderzoekers en voor het grote publiek.

Het Instituut huisvest in één enkel gebouw laboratoria, ateliers voor conservatie-restauratie, fotografische studio's en een infotheek. Zijn gebouw, waarvan bepaalde delen beschermd zijn, is een van de eerste ter wereld dat speciaal werd ontworpen om er de verschillende disciplines die met de conservatie van kunst te maken hebben in onder te brengen en zo het interdisciplinair onderzoek van kunstwerken mogelijk te maken.

www.kikirpa.be